

УДК 336.1.658.71

Слюсарева Людмила Валеріївна

*доктор економічних наук,
доцент кафедри економіки підприємства
Університет державної фіскальної служби України*

Слюсарева Людмила Валерьевна

*доктор экономических наук,
доцент кафедры экономики предприятия
Университет государственной фискальной службы Украины*

Sliusareva Liudmyla

*Doctor of Science in Economics
University of the State Fiscal Service of Ukraine*

Нуріахметов Євгеній Ільдарович

*аспірант спеціальності «Економіка»
Університету державної фіскальної служби України*

Нуриахметов Евгений Ильдарович

*аспирант специальности «Экономика»
Университета государственной фискальной службы Украины*

Nuriakhmetov Yevhen

*Postgraduate Student of the
University of the State Fiscal Service of Ukraine*

**ДО ПИТАННЯ ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗАКУПІВЕЛЬНОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ КОМУНАЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ
О ВОПРОСАХ ОЦЕНКИ ЭФФЕКТИВНОСТИ ЗАКУПОЧНОЙ
ДЕЯТЕЛЬНОСТИ КОММУНАЛЬНЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ**

ON THE ISSUE OF EVALUATING THE EFFECTIVENESS OF PROCUREMENT ACTIVITIES OF UTILITIES

Анотація. У статті здійснюється оцінка ефективності закупівельної діяльності підприємств за наступними показниками: частка підприємств, що використовують електронну систему закупівель; середня кількість пропозицій на конкурентних закупівлях підприємств; економія на закупівлях; частка розірваних договорів серед завершених; ефективність закупівель. Визначено, що частка підприємств, що використовують електронну систему закупівель протягом досліджуваного періоду поступово збільшується, що є позитивним. При вивченні динаміки показника середньої кількості пропозицій на конкурентних закупівлях з'ясовано, що в досліджуваних містах його значення є вищим, ніж у середньому в закупівлях українських замовників. Вивчення показника економії на закупівлях базується на принципі максимальної економії та ефективності й полягає у здійсненні закупівлі якісного товару, який відповідає потребам за максимально вигідною ціною по досліджуваних підприємствах. Величина частки розірваних договорів серед завершених характеризує ефективність закупівельної діяльності підприємства з точки зору дотримання закупівельного законодавства, оскільки будь-які порушення законів можуть тягнути за собою розірвання договору, а також внаслідок застосування (або не застосування) заходів для зменшення ризиків невиконання договору з боку постачальника, які передбачають якісну кваліфікацію та відбір постачальника. Результати дослідження полягають в оцінці закупівельної діяльності та дослідженні її ефективності в комунальних підприємствах, які працюють в різних регіонах України за основними показниками шляхом їх порівняння. У статті визначено вплив закупівельної діяльності на стратегічні напрямки розвитку цієї сфери суспільного життя.

Ключові слова: закупівля, закупівельна діяльність; показники ефективності закупівельної діяльності.

Анотація. В статті здійснюється оцінка ефективності закупочной деятельности предприятий за следующими показателями: доля предприятий, которые используют электронную систему закупок; среднее количество предложений на конкурентных закупках предприятий; экономия на закупках; доля расторгнутых договоров среди завершённых; эффективность закупок. Определено, что доля предприятий, использующих электронную систему закупок в течение исследуемого периода постепенно увеличивается, что является положительным. При исследовании динамики показателя среднего количества предложений на конкурентных закупках установлено, что в исследуемых городах его значение выше, чем в среднем в закупках украинских заказчиков. Изучение показателя экономии на закупках базируется на принципе максимальной экономии и эффективности и заключается в осуществлении закупки качественного товара, который отвечает потребностям по максимально выгодной цене по исследуемым предприятиям. Размер доли расторгнутых договоров среди завершённых характеризует эффективность закупочной деятельности предприятия с точки зрения соблюдения закупочного законодательства, поскольку любые нарушения законов могут повлечь за собой расторжение договора, а также в результате применения (или не применения) мер по уменьшению рисков невыполнения договора со стороны поставщика, которые предусматривают качественную квалификацию и отбор поставщика. Осуществлена оценка закупочной деятельности и исследована ее эффективность в коммунальных предприятиях, которые работают в разных регионах Украины по основным показателям путем их сравнения, определено влияние

закупочной деятельности на стратегические направления развития этой сферы общественной жизни.

Ключевые слова: закупка; закупочная деятельность; показатели эффективности закупочной деятельности.

Summary. The article evaluates the effectiveness of procurement activities of enterprises on the following indicators: the share of enterprises that use the electronic procurement system; the average number of proposals for competitive procurement of enterprises; savings on purchases; the share of terminated contracts among the completed ones; procurement efficiency. It is determined that the share of enterprises that use the electronic procurement system during the study period is gradually increasing, which is positive. When studying the dynamics of the indicator of the average number of offers on competitive procurement, it was found that in the studied cities its value is higher than the average in the procurement of Ukrainian customers. The study of the indicator of savings on procurement is based on the principle of maximum savings and efficiency and consists in the purchase of quality goods that meet the needs of the most favorable price for the surveyed enterprises. The share of terminated contracts among the completed ones characterizes the efficiency of the company's procurement activities in terms of compliance with procurement legislation, as any violations of the law may entail termination of the contract, as well as due to the application (or non-application) of measures to reduce risks of supplier failure. which provide quality qualifications and selection of the supplier. An assessment of procurement activities and its effectiveness in utilities operating in different regions of Ukraine on the main indicators by comparing them; its influence on strategic directions of development of this sphere of public life is determined.

Key words: procurement, purchasing activity; indicators of procurement efficiency.

Постановка проблеми. Проблема оцінювання ефективності закупівельної діяльності є особливо актуальною у наш час. Якщо говорити більш конкретно, то серед основних причин недоотримання прибутку вітчизняними підприємствами є їх неефективна система закупівель та її недосконалість. У зв'язку з цим, дослідження питань оцінки рівня закупівельної діяльності та її оптимізації є досить актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наявних наукових напрацювань свідчить, що дослідженнями проблем закупівельної діяльності займаються вітчизняні та зарубіжні науковці, а саме: Л. Гальчинський [1], О. Зелень [2], Н. Ткаченко [3], М. Письменна [4], А. Слободяник [8], Н. Шалімова [10]. В своїх роботах вони розкрили сутність та зміст основних категорій і процесів, що відбуваються на рівні господарюючих суб'єктів; ними висвітлені механізми та способи закупівель для підприємств, порядок їх надходження і використання. Проте, як свідчать результати досліджень, на сьогоднішній день відсутнє комплексне вивчення щодо оцінки ефективної закупівлі на підприємстві.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Перед дослідженням ставилася основна мета: вивчити проблему оцінки закупівельної діяльності комунальних підприємств, що працюють в різних регіонах України та визначити її вплив на стратегічні напрямки розвитку цієї сфери суспільного життя.

Виклад основного матеріалу. Дослідження літературних джерел свідчить про те, що наразі в економічній сфері зустрічаються різні визначення та тлумачення категорії «закупівельна діяльність».

З цього приводу Н. Ткаченко зазначають, що закупівельна діяльність – це сукупність практичних методів і прийомів, що допомагають максимально забезпечити інтереси замовника при проведенні закупівельної компанії за допомогою конкурсних торгів [3].

У зарубіжних публікаціях активно використовується термін «procurement» (закупівельна діяльність), який можна визначити як сукупність методів, що дають змогу максимально ефективно задовольнити потреби замовника у товарах, роботах та послугах.

Загалом, під закупівлями розуміється придбання товарів та послуг. Тому, правильно організовані закупівлі товарів є важливою умовою для нормального функціонування підприємства та виконання його планових завдань.

Узагальнена інформація дає можливість визначити основне завдання закупівельної діяльності підприємства, яке полягає у комплексному безперервному забезпеченні товарами, роботами та послугами необхідної кількості і якості у визначені терміни з найменшими витратами і оптимальними запасами.

Відомо, що найважливішими функціями, які впливають на організацію закупівельної діяльності на підприємстві визначені: місце закупівель в ієрархії; організаційна структура закупівельної і корпоративної організації; модель закупівельних процесів, а також їх інтеграції з іншими процесами в організації, модель стосунків з постачальниками. Враховуючи суттєвий вплив закупівельної діяльності комунального підприємства на якість послуг, формування конкурентних переваг та досягнення позицій на ринку, одним з аспектів дослідження є моніторинг закупівель комунальних підприємств.

Результати досліджень дозволяють стверджувати, що в Україні (станом на лютий 2020 року) функціонувало 14018 комунальних підприємств. Більшість з них – нерентабельні, збиткові та залишаються й на зараз тягарем для української економіки. В умовах дефіциту бюджету втрати надходжень від цього джерела оцінюються у мільярдах гривень. І це при тому, що комунальні підприємства мають приносити прибутки в бюджет.

Тому, на сьогодні, питання оптимізації та прозорості діяльності комунальних підприємств більше ніж актуальне у цій сфері.

Відмітимо, що аналітиками центру «Ейдос» вже третій рік поспіль здійснюється моніторинг діяльності комунальних підприємств міст – обласних центрів. Завдяки проекту, що впроваджується, щорічно аналізується діяльність комунальних підприємств та здійснюється оцінка її ефективності. Так, у 2019 році вибіркою для дослідження стали 103 комунальні підприємства, які знаходяться в різних регіонах України, а саме: 19 – територіально знаходяться у м. Луцьк, 33 – у м. Запоріжжя, 16 – у м. Суми, 35 – у м. Одеса [2].

З врахуванням вищенаведених фактів, експерти центру аналітики «Ейдос» пропонують оцінку ефективності закупівельної діяльності комунальних підприємств здійснювати за наступними показниками: часткою комунальних підприємств міста, які не використовують електронну систему Prozorro для проведення закупівель; середньою кількістю пропозицій на конкурентних закупівлях комунальних підприємств міста; економією на закупівлях; часткою розірваних договорів серед завершених. Для ухвалення рішення щодо оцінки ефективності закупівельної діяльності проводиться дослідження та порівняння наведених вище показників (табл. 1).

Розрахована частка комунальних підприємств міста, які не використовують електронну систему Prozorro для проведення закупівель (тобто, показника, який характеризує відсоткове співвідношення підприємств регіону, що не використовують у своїй діяльності електронну систему Prozorro до загальної кількості комунальних підприємств регіону) показала, що їх кількість впродовж досліджуваного періоду поступово зменшується. Так, за 2018-2019 рр. рівень даного показника знизився на 2 п. в. (з 53% у 2018р. до 51% у 2019р.), що в цілому позитивно характеризує діяльність комунальних підприємств. Водночас, наведені дані свідчать, що

найбільша частка підприємств цієї сфери, які до тепер не зареєстровані (або не використовують Prozorro) належать до комунальних підприємств м. Суми: у 2018 році частка таких підприємств у регіоні становила 81%, проте, у 2019 році спостерігалось зниження цього показника до 69%. Іншим регіоном, з високими показниками за визначеним критерієм, є Луцьк, де 58% комунальних підприємств у 2018 році не застосовувало електронну систему для здійснення відбору постачальників.

Таблиця 1

Показники ефективності закупівельної діяльності комунальних підприємств окремих регіонів України за 2018-2019 рр.

Показники	м. Луцьк		м. Одеса		м. Суми		м. Запоріжжя		В середньому за період	
	2018	2019	2018	2019	2018	2019	2018	2019	2018	2019
1. Частка КП міста, які не використовують електронну систему Prozorro, %	58,0	53,0	43,0	49,0	81,0	69,0	28,0	31,0	53,0	51,0
2. Середня кількість пропозицій на конкурентних закупівлях КП	3,00	3,31	2,63	2,71	2,78	2,89	2,48	2,50	2,7	2,9
3. Економія на закупівлях	6,5	18,4	1,5	2,0	2,2	18,0	1,1	7,0	2,9	11,4
4. Частка розірваних договорів серед завершених, %	5,0	8,0	18	17,0	7,0	11,0	41,0	14,0	18,0	13,0

Джерело: побудовано автором за [2]

Водночас, у 2019 році цей показник становив 53%, що на 5 п.в. краще показника попереднього періоду. В Одесі в 2018 році Prozorro не використовували 43% комунальних підприємств, 2019 – 49%. Найбільша кількість комунальних підприємств, що використовували електронну систему Prozorro у досліджуваному періоді розташовуються у м.

Запоріжжі. Варто зазначити, що лише третина комунальних підприємств даного регіону належить до підприємств, що не використовують дану систему і, як свідчать результати досліджень, цей показник є найнижчим серед досліджуваних регіонів.

Проведене дослідження середньої кількості пропозицій на конкурентних закупівлях комунальних підприємств міст показав, що найбільш високий рівень конкуренції впродовж досліджуваного періоду був на закупівлях луцьких комунальних підприємств: 2018 рік – 3,0 та 2019 рік – 3,31. Сумські комунальні підприємства стали другими за рівнем конкуренції: 2,78 та 2,89, відповідно, у 2018 та 2019 роках. При цьому, середня кількість пропозицій на конкурентних закупівлях одеських КП в 2018 р. та 2019 р. склала 2,63 та 2,71, відповідно. Приблизно однаковою впродовж двох років була кількість пропозицій на закупівлях запорізьких комунальних підприємств: 2018 рік – 2,48 та 2019 рік – 2,5. Таким чином, при дослідженні динаміки показника середньої кількості пропозицій на конкурентних закупівлях з'ясовано, що в усіх чотирьох містах його значення є вищим, ніж у середньому в закупівлях українських замовників (рис. 1).

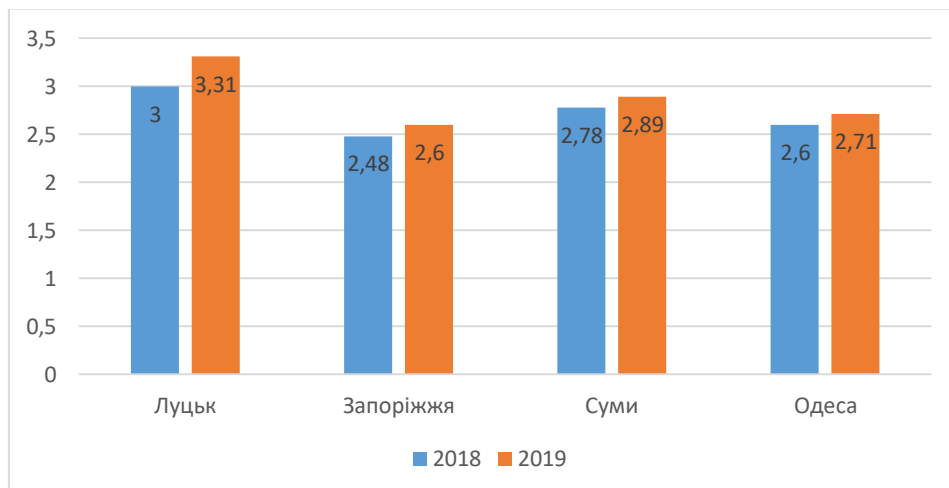


Рис. 1. Динаміка середньої кількості пропозицій на конкурентних закупівлях в окремих регіонах України за 2018-2019 рр.

Джерело: побудовано автором за [2]

Однак, враховуючи те, що величина показника не може бути менше ніж 2,0 пропозиції на тендері, комунальним підприємства Запоріжжя, Одеси, Сум і Луцька є над чим працювати в напрямку збільшення рівня конкуренції на закупівлях.

Вивчення показника економії на закупівлях (як одного із ключових показників ефективності публічних закупівель, що базується на принципі максимальної економії та ефективності й полягає у здійсненні закупівлі якісного товару, який відповідає потребам за максимально вигідною ціною) по досліджуваних підприємствах окремих регіонів, дозволило погодитись із думкою експертів аналітичного центру «Ейдос» щодо використання запропонованої ними методики, у відповідності до якої, доцільним визнано прораховування економії в конкурентних закупівлях комунальних підприємств. Так, за результатами здійснених розрахунків, в 2018 році економія на закупівлях комунальних підприємств міст Запоріжжя, Одеси та Суми була мінімальною і знаходилась, відповідно, в межах: 1,1%, 1,5 та 2,2%; а в Луцьку - 6,5%. За підсумками 2019 року комунальними підприємствами м. Луцьк та м. Суми рівень показника був досягнутий 18,4% та 18,0%, відповідно. Поряд із цим, комунальні підприємства м. Запоріжжя досягли економії в 7,0%, а Одеси – 2,0%. Таким чином, комунальні підприємства м. Суми та м. Запоріжжя за досліджуваний період спромоглися досягти найбільших показників економії в закупівельній діяльності, а тому інвестувати кошти в альтернативні сфери для постачальників є недоцільним.

Важливим поряд із вище зазначеними показниками ефективності закупівельної діяльності комунальних підприємств є частка розірваних договорів серед завершених, який показує співвідношення між кількістю розірваних договорів та загальної кількості завершених договорів, виражених у відсотках. Розірвання договору впливає на дотримання строків постачання, в тому числі, соціально важливих товарів (робіт,

послуг), які необхідні комунальному підприємству для задоволення потреб громади. Величина частки розірваних договорів серед завершених характеризує ефективність закупівельної діяльності підприємства з точки зору дотримання закупівельного законодавства, оскільки будь-які порушення законів можуть тягнути за собою розірвання договору, а також внаслідок застосування (або не застосування) заходів для зменшення ризиків невиконання договору з боку постачальника, які передбачають якісну кваліфікацію та відбір постачальника.

При дослідженні динаміки частки розірваних договорів (табл. 1) встановлено, що найбільша її величина спостерігалася у комунальних підприємствах м. Запоріжжя: в 2018 році рівень даного показника досяг 41%, тобто майже кожен четвертий договір, укладений з комунальними підприємствами у цьому регіоні був розірваний; тенденція, що існувала на ринку у 2019 році свідчить, що величина даного показника знизилась до 14% у звітному періоді та підтверджує про поліпшення ситуації у роботі з розторгненням договорів в попередній період. До регіону, де найрідше розривали договірні відносини належить м. Луцьк, тут величина показника у 2018р. та 2019р. склала, відповідно, 5% та 8%. Серед комунальних підприємств м. Одеси показник частоти розторгнення угод склав 18% та 17% за період дослідження, щодо показників Сумської області, то у 2018 році було розірвано 7% договорів, водночас, в 2019 році їх частка збільшилась до 11%.

Здійснюючи оцінку за наведеним показником, необхідно враховувати, що цей показник розраховується саме з завершених договорів, тобто договорів по яким оприлюднено звіт про виконання. Оскільки деякі комунальні підприємства не оприлюднюють такий звіт або оприлюднюють із запізненням, цей показник може бути дещо викривленим.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Отже, є очевидним той факт, що закупівельна діяльність комунальних підприємств Одеси, Луцька, Запоріжжя та Сум потребує системної роботи в напрямку підвищення відкритості та ефективності. Характеризуючи ключові показники закупівельної діяльності підприємств зазначимо, що кількість підприємств, які не використовують систему поступово зменшується, але все ще залишається значною. Крім того, аналіз закупівельної діяльності 2018-2019 рр. виявив невисокий рівень конкуренції, низький рівень економії та значну частку розірваних договорів.

Для підвищення рівня ефективності своєї закупівельної діяльності, комунальним підприємствам доцільно працювати з учасниками ринку товарів, робіт та послуг, які вони закуповують. Така взаємодія підвищить довіру учасників ринку та сприятиме збільшенню конкуренції, яка в свою чергу, впливає на ціну і на економію. Крім того, комунальним підприємствам необхідно враховувати свій попередній досвід (розірвані договори, процедури, які не відбулись або були відмінені), напрацьовувати та впроваджувати систему запобігання ризикам в закупівлях. Такий комплекс заходів дозволить підвищити ефективність закупівельної діяльності комунальних підприємств та зменшити ризики несвоєчасних поставок, дострокового розірвання договорів в зв'язку невиконання умов договорів з боку постачальників.

Література

1. Гальчинський Л. Ю. Оцінка функціонування електронної системи «Prozorro» як інструмента державних закупівель / Л. Ю. Гальчинський // Актуальні проблеми економіки та управління: збірник наукових праць молодих вчених. 2017. № 11.

2. Зеленя О. Аналіз ефективності закупівель комунальних підприємств.
URL: <https://eidos.org.ua/novyny/analiz-efektyvnosti-zakupivel-komunalnyh-pidpryemstv/> [Дата звернення 23 квітня 2020]
3. Ткаченко Н. Б. Управління державними закупівлями: монографія / Н. Б. Ткаченко. Київ: Книга, 2007. 296 с.
4. Ткаченко Н. Б. Трансформація публічних закупівель в Україні // Економіка України. 2018. №9 (682). С. 123-138. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/EkUk_2018_9_12. [Дата звернення 23 Квітня 2020]
5. Письменна М. С. Методологія та організація аналізу і контролю закупівель за державні кошти. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук : 08.00.09 облік, аналіз і аудит. Одеса, 2018. 40 с.
6. Про Стратегію реформування публічних закупівель ("дорожню карту") [Електронний ресурс]: Розпорядження Каб. Міністрів України від 24 лют. 2016 р. № 175–р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/175-2016-%D1%80> [Дата звернення 30 груд. 2018].
7. Нуриахметов Є.І., Слюсарева Л.В. Особливості розвитку ринку електронних закупівель в Україні // Економічний вісник Національного гірничого університету. 2020. №1(69). С. 30-38. URL: https://ev.nmu.org.ua/docs/2020/1/EV20201_030-037.pdf (Accessed 23 April 2021).
8. Слободяник, А. М. Принципи електронізації публічних // Український журнал прикладної економіки. 2019. Том 4. № 3. С. 273-281.
9. Шатковський О.П., Файвеш Г. Електронні державні закупівлі: пошук українського шляху // Портал проекту ЄС "Гармонізація системи державних закупівель в Україні зі стандартами ЄС". URL:

<http://eupublicprocurement.org.ua/e-procurement-finding-a-way-for-ukraine.html?lang=RU>

10. Шалімова Н.С. Міжнародний рейтинг ефективності системи публічних закупівель ("benchmarking public procurement") та його використання в державному аудиті // Економічний простір. 2017. №127. С. 48-60.

References

1. Ghaljchynsjkyj L. Ju. Ocinka funkcionuvannja elektronnoji systemy «Prozorro» jak instrumenta derzhavnykh zakupivelj / L. Ju. Ghaljchynsjkyj // Aktualjni problemy ekonomiky ta upravlinnja: zbirnyk naukovykh pracj molodykh vchenykh. 2017. # 11.
2. Zelenja O. Analiz efektyvnosti zakupivelj komunalnykh pidpryjemstv. URL: <https://eidos.org.ua/novyny/analiz-efektyvnosti-zakupivel-komunalnyh-pidpryjemstv/> [Data zvernennja 23 kvitnja 2020]
3. Tkachenko N. B. Upravlinnja derzhavnymy zakupivljamy: monohrafija / N. B. Tkachenko. Kyjiv: Knygha, 2007. 296 s.
4. Tkachenko N. B. Transformacija publicznykh zakupivelj v Ukrajinі // Ekonomika Ukrajinj. 2018. #9 (682). S. 123-138. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/EkUk_2018_9_12. [Data zvernennja 23 Kvitnja 2020]
5. Pysjmenna M. S. Metodologhija ta orghanizacija analizu i kontrolju zakupivelj za derzhavni koshty. Avtoreferat dysertaciji na zdobuttja naukovogho stupenja doktora ekonomichnykh nauk : 08.00.09 oblik, analiz i audyt. Odesa, 2018. 40 s.
6. Pro Strateghiju reformuvannja publicznykh zakupivelj ("dorozhnju kartu") [Elektronnyj resurs]: Rozporjadzhennja Kab. Ministriv Ukrajinj vid 24 ljut. 2016 r. # 175–r. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/175-2016-%D1%80> [Data zvernennja 30 ghrud. 2018].

7. Nuriakhmetov Je.I., Sljusareva L.V. Osoblyvosti rozvytku rynku elektronnykh zakupivelj v Ukraini // Ekonomichnyj visnyk Nacionaljnogho ghirnychogho universytetu. 2020. #1(69). S. 30-38. URL: https://ev.nmu.org.ua/docs/2020/1/EV20201_030-037.pdf (Accessed 23 April 2021).
8. Slobodjanyk, A. M. Pryncypy elektronizaciji publichnykh // Ukrainjskyj zhurnal prykladnoji ekonomiky. 2019. Tom 4. # 3. S. 273-281.
9. Shatkovsjkyj O.P., Fajvesh Gh. Elektronni derzhavni zakupivli: poshuk ukrajinsjkogho shljakhu // Portal proektu JeS "Gharmonizacija systemy derzhavnykh zakupivelj v Ukraini zi standartamy JeS". URL: <http://eupublicprocurement.org.ua/e-procurement-finding-a-way-for-ukraine.html?lang=RU>
10. Shalimova N.S. Mizhnarodnyj rejtyng efektyvnosti systemy publichnykh zakupivelj ("benchmarking public procurement") ta jogho vykorystannja v derzhavnomu audyti // Ekonomichnyj prostir. 2017. #127. S. 48-60.